

וכל מיני עבודות-זרות שהיו מתעשים ההמון – ודאי היו מראים להם בחכמתם המזוהמת שיש בה ממש, אבל הכל נמשך מצד הליצנות מהאמת, על ידי זה ממציאים שקר המתדמה לאמת... (מתוך מחשבות חרוץ עמ' 39).

דף י

הערות, באורים ופרפראות

'סבור רבנן קמיה דרבה למימר האי שטר מאוחר הוא, ניעכביה עד דמטיא זמניה ולא טריף' – בפרש"י נרשמה הגרסה: 'ניעכביה, ועד דמטי זמניה לא טריף'. וקצת קשה, שמשמע לכאורה מגרסה זו שכשהגיע זמנו יוכל לטרוף מלקוחות שלקחו באותן שש שנים, והרי אין הדין כן, שהרי השיעבוד חל רק לאחר שש, ולעולם אינו טורף מלקוחות שלקחו קודם. גם לשון 'ניעכביה' אינו מובן, אם הכוונה שבית דין יעכבו השטר בידם כדי שהמלוה לא יטרוף מלקוחות שבינתים, קשה הלא לפי סברת רבנן עתה שהוא שטר מאוחר, זמנו רק כעבור שש שנים וכיצד יוכל לגבות בו, וא"כ למה לא יניחוהו בידו. על כן נראה שהעיקר כגירסה שלפנינו, ושני דברים סברו לעשות בשטר זה בהרעת כח המלוה: 'ניעכביה עד דמטיא זמניה' – יעכב הלווה פרעון חובו עד לאחר שש, שלא יוכל המלוה לגבות אפילו ממנו עצמו קודם לכן, כי בכתבו זמן מאוחר הריהו כמוחל לו שלא יצטרך לפורעו עד לאותו זמן. ודבר נוסף 'ולא טריף' – אפילו לאחר שש לא יוכל לגבות מלקוחות שלקחו בינתים, כי השיעבוד מתחיל רק מהזמן המצוין בשטר (עפ"י נדע ביהודה תנינא חו"מ יא. ועל פי פירוש זה הסכים לדעת בנו שנקט (ע"ש בסימן הקודם) שכל הכותב שטר מאוחר, אין המלוה חייב לפרוע לו עד לתאריך המופיע בשטר, גם כשידוע שההלואה היתה מקודם והרי סתם הלואה שלשים יום).

'שאיין מושיבין מלך בן מלך... שאין להן לא כתב ולא לשון' – הרי שלשה חסרונות בחשיבותה של מלכות אדום: בעיקר מלכותם, שאינה נמשכת מאב לבן, בכתבם, ובלשונם. וסימנך: ראשי תבות 'מלך' – מלכות, כתב, לשון (עפ"י בן יהוידע, ע"ש. וע"ע הגהות ריעב"ץ).

עוד מובא בתוס' (בע"ב ד"ה כל) מספר יוסיפון, שנשבעו רומיים שלא להמליך עליהם מלך אלא היו ממנים ישיש בעלמא עם יועצים מסביבו, עד לסוף כמה שנים מלך עליהם אחד בחזקה, והוא היה ה'קיסר' הראשון.

(ע"ב) 'זלימא ליה בלחש? – משום דכתיב כי עוף השמים יוליך את הקול' – נראה שהכוונה היא למשטר הכוכבים והמזלות. חשש רבי פן ישאלו מהחזים בכוכבים כי הוא זה הנותן עצות לקיסר ויכירו בו.

או הכוונה לשדים [שנקראו בגמרא 'עוף השמים'], וידוע שאין השד יודע אלא דברים שהאדם מוציא מפיו, לא מה שבלבו (בן יהוידע)

'כל יומא הוה משמש לרבי, מאכיל ליה, משקי ליה, כי הוה בעי רבי למיסק לפוריא, הוה גחין קמי פוריא, אמר ליה: סק עילואי לפורייך... אמר, מי ישימני מצע תחתך לעולם הבא... – כשברך יצחק את עשו אמר לו: ואת אחיך תעבד – זוהי תכלית ברכתו ושלימות שלו, שאם יזכה יהא עבד לישראל. ולכך בקש אנטונינוס לשמש את רבי ושיעלה עליו, שעל ידי כן יוכל לזכות לעולם הבא, כי בא אל תכליתו (עפ"י פוקד עקרים ה, עמ' 31. ע"ש. וע' בן יהוידע בשם הרחיד"א).

‘אמר ליה: אתינא לעלמא דאתי? אמר ליה: אין. אמר ליה: והכתיב לא יהיה שריד לבית עשו? בעושה מעשה עשו...’ – ואף על פי שכבר בא סנחריב ובלבל את האומות, מכל מקום ממשפחת המלוכה היו ידועים וניכרים שהם מבני עשו. וכן אמרו לעיל על רומי, בזוי אתה מאד שאין מעמידים מלך בן מלך וכו’ (עפ”י ספר יראים קג. וע”ע בספר גבורת ארי במילואים למסכת יומא נד.).

‘חדא, דלא יכלת להו לכולהו, דכתיב כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם... אלא כשם שאי אפשר לעולם בלא רוחות כך א”א לעולם בלא ישראל’ – אפשר לפרש גם לפי פשוטו של מקרא, שאין באפשרות לכלות את כולם מפני שמפוזרים לארבע רוחות העולם. אמנם הדרש בא להוסיף טעם ונימוק שאין כדאי לו לכלותם, שהרי הם נצרכים לקיומו של עולם ואי אפשר לו בלעדם, כמו הרוחות שהם קיום לעולם (עפ”י מהרש”א).

‘קטיעא בר שלום’ – מלכתחילה שם הקב”ה בפיהם של אביו ואמו, אע”פ שהם נכרים, שיקראו לו בשם זה, על שם שעתיד להיות קוטע ערלתו בשיניו, וגם הוא נקטע ונעקר מאילן של סטרא-אחרא ונעשה עתה ‘בר שלום’ ממש, שנדבק ביסוד הקרוי ‘שלום’ (בן יהודע).

‘והיה לאהרן ולבניו’ – צריך לומר: והיתה לאהרן ולבניו (ויקרא כ”ד) (מהגר”א נבנצל שליט”א).

‘בכה רבי ואמר: יש קונה עולמו בשעה אחת’ – נראה שעיקר קניית עולמו היה בשעה שנתן כל ממונו לרבי עקיבא, שבוה נשלם בעסק התורה, שהרי התורה היא העיקר הגדול אשר יבואו בו אל הקדש פנימה, כמו שאומר הכרוז בגן עדן: אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו [‘מעשי בידו’ אינו אומר]. וכיון שנתן ממונו לחכמים, נמצא הוא מחזיק בידם לעסוק בתורה, ויש לו שותפות בלימוד, כענין יששכר וזבולון.

ונרמז הדבר באמרו ‘יש קונה עולמו בשעה אחת’ – ראשי תבות: עקיבא (בן יהודע). הערת הגר”מ מאזוז שליט”א: ‘הערה קטנה בחידושי עבודה זרה דף י ע”ב יש קונה עולמו בשעה אחת ר”ת עקיבא (בן יהודע) – רמז זה מתאים לרע”ק עצמו, כמ”ש הגאון מצפה איתן (יבמות טז). שהלכה כר”ע שע”ה פעמים בכל הש”ס וסימניך שעה עומדת לו. וזהו ג”כ יש קונה עולמו בשע”ה אחת.

– בשם המגיד ממזריטש: ‘יש קונה עולמו בשעה אחת’ – בפניה (‘שעה’ מלשון ‘ואל קין ואל מנחתו לא שעה’) אחת, כלומר בפניה אחת שאדם פונה אל השי”ת באמת, יכול לקנות את עולמו (מובא בספרים מאור עינים שמות; אמרי פנחס (מקוריץ) לקוטי הש”ס; וצוה הכהן ט, ב). ע”ע במהרש”א ובמובא להלן יז.

‘נתפרדה חבילה’ – כלומר, מעתה שוב לא נהיה יחדיו לעולם, כי איך יבוא אנטונינוס גר צדק למחיצתו של רבנו הקדוש, כאשר אמר בעצמו: מי ישימני מצע תחתך לעולם הבא (בן יהודע).

– ‘מכאן סמך למנהג עולם דכשמת אחד מחברים, לומר למת דמעתה נסתלק חברותה שלהם ממנו’ (הגהות ר’ גדליה לפשיץ).

*

'ועל כן ראשית גוים עמלק – שהוא השורש מכל מיני עבודה זרה של כל שבעים אומות, דכל אומה יש לה כח מיוחד שבו מתפארים כחם ועוצם ידם עשה זה, וזהו ע"ז שלהם – דכל ענין ע"ז היינו שמפריד איזה כח מהשי"ת ואומר שהוא שליט ובעל כח בפני עצמו... ועל כן אמרו במגילה: הכופר בע"ז נקרא 'יהודי' – דזהו שורש דרגא דדוד המלך עליו השלום, שאין לו אמונה בלב בע"ז ושום כח נגד השי"ת. וזהו שורש דרגא דדוד המלך עליו השלום, 'ואני תפילה' – להכיר שהכל מהשי"ת ואין לו אלא מה שמקבל ממנו בתפלתו, מה שאין כן מזרעא דיוסף, עמד ירבעם שחידש ע"ז בישראל. ובאמת גם הוא לא האמין בע"ז, כי גם בית יוסף נקראים יהודים, כמו שגם כל בית יהודה נקראים 'שארית יוסף' – וכל השבטים כלולים זה בזה במעלותיהם, כמו שאמרו ז"ל דחור וכללן בברכותיהם...' (מתוך תקנת השבין עמ' 27-28).

*

'... וידוע כי בכל ענין מתחלתו וסופו מובן שכולו כן, כמו שאמרו בשבת (ל): ראו שתחלתו דברי תורה וסופו דברי תורה וכו' – וכל מסכת עבודה-זרה הוא לברר הברורים וההבדלים שבין ישראל לעכו"ם, ולכך היא חמשה פרקים נגד חמשה חומשי תורה, שהתורה היא המבדלת ומבררת...' (מתוך דובר צדק עמ' 87).

דף יא

'... זה אנטונינוס רבי שלא פסקו מעל שולחנם לא חזרת ולא קישות...' – כתבו התוס', אף על פי שרבנו הקדוש בשעת מיתתו זקף עשר אצבעותיו ואמר, גלוי וידוע לפניך שלא נהניתי מן העולם הזה אפילו באצבע קטנה שלי (כתובות קד) – מ"מ אוכלי שולחנו היו רבים. ובמסילת ישרים (יג) כתב: '...זהו ענין הפרישות הטוב – שלא יקח מן העולם בשום שימוש שהוא משתמש ממנו, אלא מה שהוא מוכרח בו מפני הצורך אשר לו בטבעו אליו. הוא מה שהשתבח רבי במאמר שזכרתי, שלא נהנה מן העולם הזה אפילו באצבע קטנה, עם היותו נשיא ישראל ושולחנו שלחן מלכים בהכרח ליקר נשיאותו, וכאמרים ז"ל 'שני גוים בבטנך...'. פירוש אחר כתב ריעב"ץ בהגהותיו: כוונת רבי לומר שלא נהנה מיגיעתו בתורה אפילו באצבע קטנה, הגם שיגע בה ב'עשר אצבעות', כלומר חיבר המשניות וכתבן באצבעו – לא נהנה מאשר יגע בכפיו ובמעשה אצבעותיו. עוד אפשר שאז עדיין לא היה עשיר. ורבנו צדוק הכהן מלובלין זצ"ל כתב (ישראל קדושים עמ' 12, צדקת הצדיק רסב, מחשבות חרוץ עמ' 181, תקנת השבין י עמ' 101, פרי צדיק וישב ז וח"ב לפדה"ב א, ועוד) שהפירוש כפשוטו, כי אף שהיה אוכל ממעדני עולם, באמת לא היתה בזה הנאה גופנית, אלא כעין שאמר הלל כשהיה הולך לבית המרחץ, שבא לגמול חסד עם אותה עלובה, כי כל אכילתו היתה בקדושה. וזו מעלת הקדושה העליונה – שכל המעשים הגשמיים, כאכילה ושתייה ודומיהן, כולם לשם שמים נעשים, ללא כוונה לגרמיה ולהנאת הגוף. ולכן נתכנה 'רבנו הקדוש' (וכבר רמז לכך הגר"א בביאורו (או"ח רלא). וע"ע בספר ערבי נחל פרשת וישלח). ויש מי שהמליץ על 'אצבע קטנה' שהיא הממחקה את הקומץ הנקטר על המזבח, ומכשירה את שיירי המנחה לאכילת הכהן. והכוונה לומר שכל אכילתו היתה כאכילת גבוה, כמנחה הנקטרת על המזבח, ללא שיור חולין (רבי עזריאל הילדסהיימר זצ"ל – כתובות קד).